

Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej

październik–listopad 2022 r.

Kolejna zima to zagrożenie wzrostu liczby ofiar
śmiertelnych i osób zaginionych
na pograniczu polsko-białoruskim

Sprawozdanie zostało sporządzone przez zespół komunikacyjny Grupy Granica.

Osoby kontaktowe:

Aleksandra Łoboda, Grupa Granica i Helsińska Fundacja Praw Człowieka,

aleksandra.loboda@hfhr.pl, +48 665 477 656

Katarzyna Czarnota, Grupa Granica i Helsińska Fundacja Praw Człowieka,

katarzyna.czarnota@hfhr.pl, +48 697 097 604

GRUPAGRANICA

Sprawozdanie Grupy Granica: 1 października – 30 listopada 2022 r.

- **WSTĘP**

Grupa Granica to nieformalna koalicja, wspierana w określonych obszarach przez organizacje pozarządowe, instytucje i osoby indywidualne; działa nieprzerwanie od sierpnia 2021 roku. Powstała w odpowiedzi na kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej. W tym czasie wspólnie udało nam się stworzyć m.in. mechanizmy udzielania pomocy humanitarnej, prawnej i medycznej w bardzo trudnych warunkach związanych z kryzysem humanitarnym, systematycznym łamaniem prawa przez funkcjonariuszy państwowych oraz towarzyszącą temu kryminalizacją migracji i udzielania pomocy humanitarnej. Działania realizowane w nieformalnej koalicji umożliwiły wsparcie wielu migrantek i migrantów oraz w niektórych przypadkach zapobiegły kolejnym przypadkom śmierci na pograniczu polsko-białoruskim. Jednym z celów powstania Grupy Granica było rzetelne

GRUPAGRANICA

informowanie o skali kryzysu humanitarnego i sytuacji na pograniczu polsko-białoruskim z uwzględnieniem perspektywy migrantek i migrantów.

Zima to okres szczególnego zagrożenia dla zdrowia i życia osób uchodźczych. Każda wywózka i pozostawienie ludzi na mrozie, bez dostępu do jedzenia, wody i ciepłego schronienia, może skończyć się tragicznie. Szczególnie teraz ważne jest, by podjąć działania zmierzające do deeskalacji przemocy i zapobiegania kolejnym śmierciom z wychłodzenia. W ostatnim czasie na Podlasiu zaczęły działać medyczno-ratownicze organizacje humanitarne. Jednak nadal potrzebne jest większe wsparcie.

Od sierpnia 2021 r. do końca listopada 2022 r. Grupa Granica udzieliła pomocy humanitarnej min. 13.500 osobom. Wśród nich znajdowali się mężczyźni, kobiety, dzieci, osoby z niepełnosprawnościami i osoby starsze. Części z nich interwencje humanitarne uratowały zdrowie, a nawet życie. W sytuacji, w której pomoc humanitarna, w tym medyczna, jest przerzucona na barki społeczeństwa, a skala kryzysu jest nadal duża, robimy, co w naszej mocy, by monitorować sytuację i reagować na przemoc wobec ludzi uciekających przed konfliktami, wojnami, prześladowaniami i głodem.

- **Liczby – skala kryzysu**

Przypominamy, że niezależnie od sposobu przekroczenia granicy, a także celu podróży, każda osoba, która znalazła się na terytorium Polski, korzysta z szeregu podstawowych praw, jakie w każdej sytuacji muszą być respektowane. Należą do nich przede wszystkim: prawo do godnego traktowania, wolności od tortur, bezpieczeństwa osobistego czy też dostępu do humanitarnych i zgodnych z prawem procedur administracyjnych. Prawa te przysługują także osobom, które przekroczyły granicę w sposób nieuregulowany. Prawo do azylu stanowi podstawowe prawo człowieka.

Między 1 października a 30 listopada:

- otrzymaliśmy prośby o pomoc humanitarną od 1104 osób,
- udało nam się dotrzeć z pomocą humanitarną do 629 osób,
- udzieliliśmy pomocy prawnej 16 osobom,
- udzieliliśmy specjalistycznej pomocy medycznej 118 osobom,
- udokumentowaliśmy 200 wywozek,
- zarejestrowaliśmy zaginięcie 21 osób.

GRUPAGRANICA

Od początku kryzysu humanitarnego potwierdzonych zostało przynajmniej 28 ofiar śmiertelnych po obu stronach granicy (być może nigdy się nie dowiemy, ile osób tak naprawdę zginęło na granicy).

- **Kolejna zima i wzrost zagrożenia zaginięć i śmierci na pograniczu**

Pomimo dobrze udokumentowanej przemocy, której migranci i migrantki doświadczają w Białorusi, polscy funkcjonariusze nadal prowadzą wywózki, co stanowi nie tylko naruszenie zasady niezawracania cudzoziemców do państw, gdzie może grozić im niebezpieczeństwo (zasada *non-refoulement*), ale jest również jedną z przyczyn dużej liczby zaginięć migrantek i migrantów oraz kolejnych przypadków ofiar śmiertelnych.

Zmuszanie osób zawracanych do przekraczania bariery czy rzek granicznych, często w ekstremalnych warunkach pogodowych i bez dostępu do pomocy humanitarnej i medycznej, niszczenie telefonów, pozbawianie ubrań, sprawia, że już sam sposób prowadzenia wywózek naraża osoby migrujące na utratę zdrowia, a nawet życia. Przez 15 miesięcy kryzysu humanitarnego na polsko-białoruskim pograniczu sama Grupa Granica otrzymała 184 zgłoszenia dotyczące zaginięcia 256 osób. Uśredniając tę liczbę – w ciągu miesiąca rejestrowanych jest ok. 15 kolejnych przypadków. Nadal 195 osób jest uznane za zaginione.

- **Ryzyko kolejnych zaginięć**

Tylko w październiku i listopadzie otrzymaliśmy 21 zgłoszeń o osobach zaginionych. Należy pamiętać, że podane liczby to tylko ułamek rzeczywistości, czyli oficjalne statystyki uzyskane wyłącznie na podstawie bezpośredniej informacji od osób bliskich lub towarzyszy podróży. Prawdopodobnie o wielu zaginionych nie wiemy.

- **Zagrożenie kolejnych śmierci**

Trzeba również wziąć pod uwagę zaginięcia spowodowane śmiercią z wychłodzenia i utonięcia, gdy ludziom nie udaje się przedostać przez rzekę lub bagna, czy przeżyć wywózek, przepchnięć lub pozostawienia w lesie na mrozie, bez możliwości wezwania pomocy. Do dziś nie jesteśmy w stanie oszacować realnej liczby ofiar śmiertelnych. Niestety, wszystko wskazuje na to, że jest ona zdecydowanie większa niż 28 potwierdzonych przypadków. Kolejne miesiące zimowe, to kolejne przypadki hipotermii. W ostatnim miesiącu udzieliliśmy pomocy medycznej 118 osobom.

- **Rozdzielanie rodzin i zagrożenie handlem ludźmi**

Wywózki w wielu przypadkach wiążą się z rozdzieleniem od rodziny, grupy i odesłaniem do Białorusi, gdzie ludziom grozi bezpośrednio niebezpieczeństwo. W części przypadków ludzie kierowani są do Strzeżonych Ośrodków dla Cudzoziemców, w których dostęp do telefonów jest mocno ograniczony. Polityka przemocy i braku dostępu do bezpiecznych procedur azylowych dosłownie wrzuca ludzi w ręce przemytników. Negatywnymi konsekwencjami są m.in. wzrost zagrożenia handlem ludźmi na granicy polsko-białoruskiej.

- **Kraje pochodzenia osób poszukujących ochrony na terenie Unii Europejskiej**

Wśród osób, które zwróciły się z prośbą o pomoc humanitarną do Grupy Granica w październiku i listopadzie, prawie 1/4, bo 241 osób, stanowili Syryjczycy i Syryjki. Drugim w kolejności najczęściej występującym krajem pochodzenia był Jemen, skąd pochodziło 105 osób, którym udzieliliśmy pomocy. Trzecią najliczniejszą grupą były osoby pochodzące z Demokratycznej Republiki Konga, których było 85. Wśród pozostałych osób przekraczających granicę znajdowały się obywatelki i obywatele m.in. Kamerunu, Republiki Konga, Etiopii, Sudanu, Iraku, Erytrei, Wybrzeża Kości Słoniowej i Somalii. W większości są to kraje, w których od wielu lat trwają konflikty i kryzysy, co zmusza coraz więcej osób do poszukiwania bezpiecznego życia gdzieś indziej. W wielu z nich sytuacja pogarsza się z roku na rok, na co wpływ mają też problemy globalne, takie jak kryzys klimatyczny. Możemy spodziewać się, że coraz więcej osób będzie poszukiwało ochrony i godnego życia poza granicami swoich państw.

- **Wywózki - najważniejsze postanowienia i efekty systematycznych działań prawnych**

Sądy krajowe już w co najmniej ośmiu sprawach stwierdziły, że sposób zwracania migrantów i migrantek do Białorusi jest niezgodny z prawem. Zgodnie z prawem polskim, unijnym i międzynarodowym, służby mają obowiązek dopuścić osoby migrujące do przewidzianych prawem procedur administracyjnych. Jeśli dana osoba wyrazi wolę ubiegania się o ochronę międzynarodową, taki wniosek musi zostać przyjęty i rozpatrzony. Zgodnie z międzynarodową zasadą *non-refoulement*, niezależnie od chęci złożenia wniosku o przydzielenie ochrony, żadna osoba nie może być cofnięta do kraju, w którym może jej grozić niebezpieczeństwo. Ze względu na powszechność przemocy i nieludzkiego

traktowania migrantów i migrantek przez białoruskie służby, zawracanie osób przekraczających granicę do Białorusi jest więc niezgodne z prawem, wiąże się bowiem z narażeniem życia i zdrowia osób wywożonych.

Niestety jest to praktyka bardzo powszechna, niektóre osoby są wywożone nawet po 20–30 razy. Stanowi to śmiertelne zagrożenie, zwłaszcza w okresie zimowym, zważywszy na to, że przyczyną większości śmierci na pograniczu było wyziębienie.

- **Profesjonalna pomoc medyczna, której nigdy nie jest za mało**

Na nasz apel o wsparcie w udzielaniu pomocy medycznej i humanitarnej odpowiedziały w ostatnim czasie niektóre z profesjonalnych organizacji humanitarnych. W listopadzie rozpoczęliśmy współpracę z Intersos, włoską organizacją humanitarną, która zajmuje się niesieniem pomocy osobom w sytuacjach kryzysowych. Intersos zatrudnia personel medyczny, który wspiera interwencje, wymagające specjalistycznej pomocy medycznej. Rekrutacja jest nadal otwarta.

Działanie wyspecjalizowanych zespołów ratunkowych na Podlasiu jest szczególnie ważne ze względu na rozpoczynającą się zimę. Ze względu na mróz, śnieg i trudne warunki, osoby przekraczające granicę są coraz częściej w słabym stanie fizycznym. Podstawowa pierwsza pomoc towarzyszy większości interwencji, ale niektóre dolegliwości wymagają bardziej specjalistycznej pomocy. Najczęściej spotykane są, m.in. hipotermia, odwodnienie, problemy żołądkowe wynikające z braku dostępu do wody pitnej, oraz tzw. stopa okopowa, czyli uraz stopy ze względu na kontakt z wilgocią i zimnem.

Najważniejsze orzeczenia sądowe i analizy prawne wydane w październiku i listopadzie

- **Poradnik Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka dla funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Straży Granicznej**

W kontekście ostatnich wyroków sądów Fundacja wydała poradnik, w którym apeluje do pograniczników o odmowę wykonywania bezprawnych rozkazów. Zgodnie z Kodeksem karnym (art. 231) za przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków, funkcjonariuszkom i funkcjonariuszom publicznym grozi kara pozbawienia wolności do lat 3. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, grozi mu kara do 2 lat więzienia.

Funkcjonariuszkom i funkcjonariuszom może grozić odpowiedzialność karna także z innych przepisów Kodeksu karnego, w tym zwłaszcza w kwestii: narażenia

człowieka na niebezpieczeństwo, spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, znęcania się nad pozbawionym wolności, nieudzielenia pomocy, przeszkadzania w akcji ratowniczej, porzucenia osoby małoletniej bądź nieporadnej, lub też bezprawnego pozbawienia wolności. Czyny te są zagrożone karą nawet do 12 lat więzienia.

Funkcjonariusze i funkcjonariuszki nie mogą tłumaczyć się "wykonywaniem rozkazów". Polecenie przełożonego nie wystarcza, żeby uwolnić się od odpowiedzialności za działania niezgodne z prawem. Za popełnione przestępstwo odpowiadać może zarówno funkcjonariusz, jak i jego dowódca. Każdy odpowiada w granicach swojej własnej winy, niezależnie od odpowiedzialności pozostałych osób.

Zgodnie z art. 63 ustawy o Straży Granicznej, funkcjonariusze i funkcjonariuszki są zobowiązani odmówić wykonania rozkazu lub innego polecenia, jeżeli łączyłoby się to z popełnieniem przestępstwa. W takiej sytuacji, funkcjonariusze i funkcjonariuszki powinni zameldować odmowę wykonania rozkazu na piśmie do Komendanta Głównego SG, z pominięciem drogi służbowej.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka oferuje zapewnienie pomocy prawnej funkcjonariuszom i funkcjonariuszkom, którzy ze względu na odmowę wykonania rozkazu, spotkają się z negatywnymi konsekwencjami.

Link do poradnika:

<https://hfhr.pl/co-nowego/poradnik-prawny-dla-strazy-granicznej>

- **Orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z 27 października 2022 r. na temat szesnastoletniego Syryjczyka wywiezionego do Białorusi w grudniu 2021 r..**

Sąd uznał, że Straż Graniczna złamała prawo, zawracając Syryjczyka do Białorusi i nie przydzielając mu ochrony gwarantowanej przez przepisy o małoletnich bez opieki. Szesnastoletni O.A. został zatrzymany i zawrócony do Białorusi w grudniu zeszłego roku. Straż Graniczna uznała wówczas, że małoletni pozostawał pod opieką innego Syryjczyka. Nie zweryfikowała jednak tej wersji dokładnie. W rzeczywistości A.S. był osobą formalnie obcą dla małoletniego. Ponadto, mimo że O.A. cierpi na przewlekłą chorobę neurologiczną, nie został poddany żadnym konsultacjom lekarskim.

W tej sprawie skargę złożył Rzecznik Praw Obywatelskich. Sąd wydał orzeczenie, w którym uwzględnił skargę RPO, przyznając jej zasadność w większości kwestii. Uznał, że doszło do naruszenia prawa i że O.A., jako małoletniemu bez opieki,

GRUPAGRANICA

powinien być zostać wyznaczony przedstawiciel prawny. Wojewódzki Sąd Administracyjny stwierdził, że Straż Graniczna naruszyła zasadę non-refoulement, zgodnie z którą nie można zawrócić osoby do kraju, w którym może jej grozić niebezpieczeństwo. Dodał też, że zawróceni nie zostali poinformowani o zagrożeniach, które mogą ich spotkać w Białorusi. Uznał także, że sposób zawrócenia naruszył art. 4 Protokołu nr 4 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, który stanowi, że nie można zbiorowo wydalać osób z terytorium kraju.

- **Orzeczenie Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 17 listopada 2022 r. w sprawie przyznania zadośćuczynienia dziennikarce zatrzymanej w strefie stanu wyjątkowego.**

Troje dziennikarzy i dziennikarek, w tym Maja Czarnecka, zostało zatrzymanych w strefie stanu wyjątkowego przy granicy polsko-białoruskiej we wrześniu 2021 roku. Wylegitymowano ich, zabrano im sprzęt, przewieziono na komisariat i zatrzymano na dobę. Następnie przetransportowano ich do Sądu Rejonowego w Sokółce, gdzie złożono wnioski o ukaranie każdego z oskarżonych karą grzywny w wysokości 2 tys. zł. Ostatecznie sąd przyznał dziennikarzom karę nagany. Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o kasację tego wyroku, co zostało uwzględnione przez Sąd Najwyższy. 18 stycznia 2022 roku zespół reporterski został uniewinniony. W uzasadnieniu uniewinnienia można przeczytać, że ograniczanie wolności przemieszczania się na podstawie rozporządzenia stanowiło złamanie zasadniczych wolności, gwarantowanych przez Konstytucję. Naruszony został m.in. art. 52 ust. 1 Konstytucji, który stanowi, że: „Każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu”. W ocenie Sądu, rozporządzenie, na mocy którego wprowadzono zakaz przebywania, „wykracza poza dopuszczalną delegację ustawową”.

Maja Czarnecka wraz ze swoim prawnikiem, Patrickiem Radzimierskim, zaczęli następnie ubiegać się o zadośćuczynienie od skarbu państwa. 17 listopada Sąd Okręgowy w Warszawie zdecydował o przyznaniu dziennikarce zadośćuczynienia.

Jak pisze Patrick Radzimierski, „Precedensowy charakter wyroku polega m.in. na tym, że sąd potwierdził bezprawność rozporządzenia o ustanowieniu zakazu wstępu do strefy.”

Nasze postulaty:

- 1) Podjęcie działań zmierzających do przeciwdziałania kolejnym śmierciom i zaginięciom osób na pograniczu
- 2) zaprzestanie bezprawnych wywózek stanowiących nie tylko pogwałcenie prawa polskiego, międzynarodowego i unijnego, ale także bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia osób migrujących;
- 3) uchylenie przepisów Rozporządzenia MSWiA z sierpnia 2021 r. wprowadzających możliwość zawrótca cudzoziemca do linii granicy państwowej oraz przepisów dotyczących wydawania postanowień o opuszczeniu terytorium RP wprowadzonych nowelizacją ustawy o cudzoziemcach w październiku 2021 r.;
- 4) stworzenie godnych i bezpiecznych warunków do zgodnego z prawem ubiegania się o ochronę międzynarodową na granicy polsko-białoruskiej, także poza przejściami granicznymi, z poszanowaniem prawa międzynarodowego i unijnego;
- 5) przestrzeganie procedur przewidzianych prawem, polegających na przyjmowaniu wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej lub wszczynanie postępowań o zobowiązanie do powrotu wobec cudzoziemców, którzy przekroczyli granicę Polski w sposób nieuregulowany;
- 6) wprowadzenie mechanizmów identyfikacji celem zapewnienia szczególnej ochrony osobom należącym do grup wrażliwych, w tym przede wszystkim dzieciom, ofiarom handlu ludźmi, ofiarom tortur, kobietom w ciąży, osobom starszym, osobom chorym i osobom z niepełnosprawnościami;
- 7) zapobieganie i zdecydowane reagowanie na nadużycia, przekroczenia uprawnień lub niedopełnianie obowiązków przez funkcjonariuszy wykonujących służbę na granicy polsko-białoruskiej;
- 8) rzetelne informowanie społeczeństwa o sytuacji na granicy polsko-białoruskiej i zaprzestanie prezentowania zjawiska migracji wyłącznie w kategoriach zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa.
- 9) zapewnienie wsparcia mieszkańcom i mieszkankom terenów pogranicza oraz wdrożenie programów naprawczych pozwalających odwrócić negatywne skutki kryzysu humanitarnego.

Znaczenie języka

Nie ma nielegalnych ludzi, jest nielegalna przemoc

Zwracamy uwagę na niepoprawność powszechnie używanego stwierdzenia "rosnąca skala nielegalnych migrantów". Rosnąć może wyłącznie skala migracji, a nie migrantów. Ponadto, tylko czyn może być określony jako nielegalny, a nie osoba. Kogoś skazanego przykładowo za kradzież nie nazwiemy nielegalnym. Takie określenie stosowane jest bardzo często, co usprawiedliwia i wspiera retorykę kryminalizacji migracji. Nieregularne przekroczenie granicy ma swoje skutki określone w prawie karnym i migracyjnym, ale nie sprawia, że migrant lub migrantka stają się nielegalni.

Kryzys humanitarny, nie migracyjny

Kolejny termin, który jest błędnie i powszechnie stosowany, to kryzys uchodźczy/migracyjny. Pojęcie to wskazuje na osoby przymusowo migrujące jako przyczynę kryzysu. Zachęcamy do korzystania ze sformułowania "**kryzys humanitarny**", które określa bezprecedensową skalę instrumentalizacji migrantek i migrantów przez białoruski reżim, a także odnosi się do ich nieludzkiego traktowania, pozbawienia godności i dehumanizacji.

Określenia typu: fala uchodźców/migrantów, są zarówno semantycznie niepoprawne, jak i dehumanizujące i rasistowskie.

Język kształtuje rzeczywistość i wpływa na postawy. Na przykładzie kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej obserwujemy, jak sposób przedstawiania sytuacji stał się narzędziem do budowania przyzwolenia społecznego na przemoc wobec drugiego człowieka. Przeciwdziałajmy wspólnie podsycaniu nienawiści i manipulowaniu strachem.